

ԳԵՂԵՑԿԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շաբ. տես էջ 390, 1898.)

Պ Բ Ա Կ Գ

ԵՆԹԱԿԱՅԱԶԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹԻՒՆ ԳԵՂԵՑԿԻՆ

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ

ԴՈՂՈՒ ախորժակը կը տարբերիմ. — Ըմտրակա-
մութեան օրէնք (Sélection) եւ մարդկային ցեղե-
րում տարբերութիւնը. — Մտորիմ արարածք եւ
Սըր ժօմ լրպպօքի գիտողութիւնը. — Վայրեմոյց
եւ քաղաքակիրթ մարդում զգալու տարբերութիւն-
ները. — Եօրէմիստրի Animal metaphysicist և
Nietzsche's Uebermensch. — Ժաշակաց կրօժ փո-
փոխութիւնները. — Ամիստակամ սրամտողութիւնը. —
չօրեմակամութիւն (atavisme):

Ա. — Մարդ մարմնոյն կազմիչ տար-
բերով հանքային թագաւորութեան, կենսա-
կանութեամբ միւս երկու թագաւորութեանց,
եւ իմացականութեամբ գերազային մտաց հա-
ղորդ է, եւ ըստ այնմ անոնց ժամեան հա-
գտմանը ունի եւ անոնց որպիսութիւնը կը
ցորացնէ յինքեան: Թայամ փնտելու է իւր
հոլաթիւելու փորձերն ա զեանաքարչ գեռ-
մունքը, հոն իւր ախորժակաց բազմազա-
նութեան անլուաւորելի անդունդը: Թայամ
են իւր գեղեցկագիտական բնորութեան ա-
ռաջին տարբերը: Բայց մարդկային ընտա-
նից համարումը ազդած չեն. ըստ զահան-
ջնոյ հարկին կամ երկրաբանական յեղաշրջ-
ւութեանց, թերեւ եւ ուրեք ուրեք հոգեկան
անձանօթ մէկ զրգմամբ՝ լերանց կամ ձո-
վեղերաց կամ հարթ դաշտերու բնական-
թիւնը նախամեծար համարեցան, ե ի սկզբ-
բան իրարմ ունեցած անձնական գոյզն խռու-
րութիւնը՝ զօրացան եւ մէլմէկ տարբեր ուղ-
ղութիւններ առին, նկարագիրք որոշուեցան
իրարմէ. լեռնային ապառուժ եւ ազատատէր,

տանի մէջ, մեր կառավարութիւնը՝ օսմանեան
պետութենէն զանգատներ ստացաւ իրենց
տրուած ընդունելութեան նկատմամբ. հայրս
առանց տատամեմելու պատասխանեց իսկոյն
թէ՝ իրանը միշտ եղած էր ապսխլական երկիր
մը, բաց այն ամենուն որ ապաստանարան
կը փնտռեն, ե թէ հետեւաբար Հայերն ալ
պիտի ընդունուէին իրենց կարգին: Պարսիկ
կառավարութիւնն ուրեմ թոյլ տուաւ ա-
պսխլեցող հաստատուել ի Պարսկաստան,
տուաւ երկիրներ՝ մշակելու եւ գիւղեր բնա-
կութեան համար: Շնորհակալ եմ հեր բարի
խօսքերուն: Կը խոստանամ հաղորդել հօրս
հեր բանախօսութեան բնագիրը, ե սփռել
իւր դաշտից առջեւ հեր ըրած մաղթանքը
պարսիկ կառավարութեան եւ ազգին համար:
Այս օրէնք կրնամ մատակցենի զհեզ բանի
մը: այս է որ Պարսկաստան պիտի շարու-
նակէ միշտ ցուցնելու Հայոց այն համա-
կրտնքը որուն այնքան ցոյցեր տուաւ արդէն:

Մեր գլխաւորը փութաց շնորհակալ ըլ-
լալու Ն. Կ. Բ. ըսած բարեւէր խօսքերուն
համար, ե մատակցուց որ իւր խօսքը L'Ar-
ménieի սենականերուն մէջ հրատարակուելով,
հիացմամբ պիտի ընդունուի ամէն հայ գաղ-
թականներէ: Շահագատեն շնորհալի խօսքեր
ուղղեց մեր իմաստուն եւ համակերելի հայ-
րենակցին, Պ.-Տ. Սըզըրեանի, ե նուիրա-
կութեան ուրիշ անդամոց, ե առանձնացաւ
յետ ջերմ սիրով ամենուն ձեռքը թօթլելու:
Իրրեւ առանձին ցոյց մը իւր առ Հայս ու-
նեցած համակրանաց, Ն. Կ. Բ. թոյլ տուաւ
որ L'Arménie կարենայ հրատարակել իւր
լուսանկարը. շնորհք մը՝ զոր նա գեռ ոչ մէկ
ուրիշ թերթի ըրած էր:

L'ARMÉNIE

ՄԵԱԿ

(27-րդ տարի) գրական

նսկան եւ քաղաքական լրագիր:

Հասցէ՝ TIFLIS, Rédaction du journal
arménien "MSCHAK",

դաշտաբնակը Հլու և գործին յամառ, ծո-
վայինը յանդուզն և Հնարագետ Ի նախ-
նեաց դիգուած այս ժառանգութիւնը Հետ-
զհետ անելով մարդկային ցեղերը խորող
անշրպետը լայնցան: Այնպէս որ մեր ա-
մենէն էական և խորաբան ճաշակներով՝
ամէն կենդանեաց Հետ Հազորդ ըլլալով,
յետոյ աւելի պատահական և մերձաւորնե-
րով՝ միայն քանի մը դաս կենդանեաց Հետ,
միայն ցամաքի քնակաց Հետ, միայն տաք-
աբիւն ողնաւորաց, միայն ստնաւորաց,
միայն մարդկանց, միայն ճերմակ ցեղին,
միայն Եւրոպացոց կամ Ասիացոց, միայն
մեր Հայրենակցաց կամ քաղաքակցաց, կամ
միայն մեզ կենցաղակից դասուն, կամ վեր-
ջապէս միայն մեր ընտանեաց, և թերեւ իսկ
և ոչ անոնց Հետ Հազորդ կը մնանք:

Բ. — Բնական ընտրականութեան (sé-
lection) վրայ աւելցնելով տարբեր ցեղերուն,
տարբեր ճաշակաց և բերմանց ընտրականու-
թիւնը Հնազհետէ ոչ միայն ազգերն այլ և
անՀատեներն իրարմէ՝ անշատող անշրպետը
ընդլայնած են. իւրաքանչիւրն ըստ իւրում
տեսակին և կարողութեան զարգացած է՝
պահելով իւր բնիկ ուղղութիւնն, և ասոնց
նորէն միասումը հաւաքումը չենք կրնար
երեակայել բայց եթէ՝ ընդհանուր մարդկային
յառաջդիմութեան՝ զէնիթ մը երեակայելով
առ որ կը դիմէ ընկերութիւն, և որ Հասած
իսկ են քանի մը ազգեր մէկ քանի ճիւղե-
րուն մէջ. զոր օրինակ, ամբողջ Եւրոպան
Համաձայն է Հալէզը կամ Պէլլէտերի, Ա-
սիոյնը կամ Տօն Ժիւան Հրաշակեալ ճանչ-
նալու: Բայց այսու Հանդերձ որչափ ալ յա-
ռաջ անցած Համարինը մարդկութիւնը, ան-
Հնար է և ցաւալի իսկ կ'ըլլար որ ամէնքը
միևնոյն կերպով զգածուելով արտադրէին,
այսպէս Սպանիացին կրնայ Հրաշանալ ի իւր
ԹանՀառչէձի՝ բայց իւր Պոլեթոններուն միշտ
կը Համարի. Ֆրանսացին Հիւսնալով Հան-
դերձ Եւրոպերի վրայ՝ իւր ազգային թատ-
րոնին մէջ իւր սրտին և երազոց երեակայած
կատարելութիւնը կը գտնէ: Այս տրամա-
դրութեանց մէջ փոփոխու և գեղեցկագիտա-
կան ընտրութեանց տարբերքը:

Յետո ընդդէմ դառնալով այսինքն քաւ-

ձրագունէն ի ստոր՝ մեր ըսածին Հակա-
դարձը կը տեսնենք. լոյսը որ տիեզերաց
ցնծութիւնն է՝ կը վիրաւորէ բուն և ջղիկը.
բորենին և անգղը կ'ախորժին թունաւորիչ
ժահագնութենէն, և ըստ սուր զիտողու-
թեանց Սրբ Ճօն Լը-Պօթի՝ կենդանական
սանդուխին վրայ ցիր և ցան կը գոնուին
բազմաթիւ խորհրդաւոր գործիք զգայարա-
նաց՝ այնչափ տարբեր մերեններէն՝ որչափ
աչք կը տարբերին ականջներէն, և որք հա-
ւանօրէն զանոնք ունեցող էականց կու տան
մեր մտաւոր աշխարհէն բոլորովին տարբեր
պատկերներն, այնպիսի զգայութիւններն որոնց
թերեւ մարդկութիւնն յախտանալ անգու պէ-
տի մնայ: Ի՞նչ կենսական և որպիսի՞ զգացմունք
այդ ոգելից անդունդին մէջ, որոյ մակերեսովը
միայն կը տեսնենք:

Գ. — Դիտելի է սակայն որ ընդհանուր
առմամբ՝ վայրենին շատ աւելի կը զգալ քան
քաղաքակիրթ մարդը, այսինքն աւելի յըս-
տակ և սաստիկ կ'ըմբռնէ իրաց ձևերը, գոյ-
ները և Ֆիզիքական նկարագիրը. բայց այն-
չափ կը սեռի Հոն, որ անպին չ'անցնիր առ-
վորաբար: Մինչդեռ ազնուազոյն ցեղի մը Հա-
մար՝ ազօտացած են մասամբ զոնոց և ձևոց
Հայեցական մտովութիւնն ու պայծառութիւ-
նը որ վայրենային Համար միակ գեղեցկագի-
տական վայելք էին, այլ փոխարէն Հոգին
վսեմացած է ու բացուած աւելի նոր ու ներ-
քին թափմանց, որով աւելի մարդկային ու
անձնական կերպով կը զգայ:

Բայց նրաքցեալ զարմեռուն աչքին ար-
տաքին աշխարհը ալ աւելի տարբեր կ'երեւայ,
ոչ եւ իր գունաւոր դրուագով, ոչ եւ կամ
զէթ նուազ քան առաջ իւր երկրորդական
կերպարանքներով, այլ շարք մը ամփոփ և
ճոխ վերացմանց մէջ Համառոտուած՝ որք
իրենց աննիւթ անօրութեամբ իսկ նուազ
տեղ կը պահանջին մեր ըրեղային «եռ»ին
Հրաշալի Հեռանկարին վրայ սոգորուելու
Համար: Ոչ մէկ ցեղ մարդու Հոգեկան յե-
ղաշնութեան արդի շրջանին մէջ ընդհանուր
առմամբ ասէ վեր չի զգար. ոչ մին իւր ամ-
բողջութեամբ չ'է տակաւին Եւրոնհատուրի «a-
nimal métaphisicum» կամ Nietzsche ին
«Unbermenche» որուն Համար աշխարհն

պարզապէս տեսիլ մ'ըլլայ պիտի, և գեղեցիկ առարկայք՝ պարզ նշանակ մը իտեպ գեղեցկութեան զօր իւրբաբանչիւր ցեղ պիտի բմբռնէ ազատօրէն ըստ իւր բերման։ Քանի մը նրբագոյն բացատրութեան սակայն հասած են ընտրեալք՝ այդ աստիճանին, կերպով մը ապագայ մարդկութեան ներկայացուցիչ։ Այդ նկարը որոց մէջ գոյնները ոչ թէ իրեն յատուկ են այլ անոր մասուր նշանակութեան, այդ բերթուածք որոց մէջ բառերը գոյն մ'ունին, անոնց շարագատութիւնը համանունազ «symphonie» մը, անոնց բնաստը զօրութեամբ իմացեալ նրբագոյն իմաստներ կը պարունակէ, զեռ անկատար ձգունք են այն վերելքին որ կը ձգտի գալովոր բարձրանալու։

Դ. — Գեղեցկագիտական զգացումն ազգի մը դարեւոր կենաց շրջանին մէջ նախ անհարթ է և հետզհետէ յղկելով կը բարձրանայ, կ'ալայայ, կ'եղծանի, կը վճռնայ կը սպառի, մինչև որ նոր յեղաշրջութիւն մը սկսի։ Նշանակական վիճակին մէջ տիրող զգացումները մանաւանդ աչքի և տեսութեան կը պատկանին, անոնց բերթուածներուն մէջ հարող, ճաշակի, եղծութեան հետք հազիւ կը նշմարուին։ Գոյներն և ձայները զուրկ են աստիճանաւորեալ նուրբ երանգներէ։ Հնոց ամենէն յատկապէս՝ գործերուն մէջ չ'երևանայ այն դիւրագրգիռ ջլխտութ որ յսիրացեալ բաղարակրթութեան մը արգիւնքն է։

Ե. — Միևնոյն ժողովրդեան մէջ ալ նոյն իսկ իւր պատմական յեղաշրջութեան նոյն շրջանակին մէջ՝ ընկերական ամէն գասերը մի և նոյն գծին վրայ չեն։ Ոմանք՝ յանդուգն՝ կը նետուին դէպ ի ապագան, նորա նոր աշխարհաց խուզարկու, այլը վարանեալ կը կենան և կամ կսկծով կը տեսնեն անցեւորի կորուստը։ Այլը դարձեալ հետամուտ են իրագործելու ուրիշներուն երազած հայեցողութիւնները։ Այսպէս երկար շարք մը կազմելով մարդկութիւնը՝ ձեռն ի ձեռն՝ մէկ կողմէն զեռ զետեանայեաց կը զգեցրի մշուշին մէջ, մինչդեռ միւս ծայրը ցնորական կապոյտի մը մէջ վերապաց խոյս կու տայ աչքէն։ Նոյն մէկ տեսարան մը նոյն ազդեցութիւնը չի գործէր անոնց վրայ։ Երբ իւր գաշտերուն

մէջէն շատաշաձայն և արշաւատոյր կը ալանան շողեշարժ կառախումբը՝ մշակը՝ պահ մը բաշին կ'մնած զինք վրդովող նորանշան հրեշի մը անցքը կը տեսնէ։ Առաւօտէ երեկոյ, խանութի կամ գրասենեկի մէջ աշխատող թաղաքացին հարանցի գաստիարակութեան կամ կցկտուր ընթերցմանց մէջ թաղած դիւրագգածութեամբը՝ իւր սուղեւորութեան կամ բարեկամներուն անջատման յիշատակները կրնայ ունենալ, կամ բանաստեղծական ուղեւորութեանց ընդ աղօտ բազմաբնիկ «այդ հրաշխայ և հրաշունչ» վիշապին թեւերուն վրայ։ Իրեն համար զգացողական գեղեցիկ մը կայ հոգ։ Ընդ հակառակն մեքենայիտին, թուաբանին, բնագիտին, գիտնոյն համար՝ հոն հիացման աղբիւր մը կը գտնեն անոր մասանց ճարտար ազուցման՝ բազմակնձեռն անխնեւուն համընթաց շարժմանը մէջ։ Իրենց համար մտաւորական գեղեցիկ մը կայ։ Իսկ բանաստեղծին, իմաստասիրին մտածողին համար, աւելի բարձր հաճոյք մը կայ, այդ մետաղեայ կոչերուն մէջ շողիւն աւելի մեծ շարժիչ մը կը տեսնեն։ մարդկային հանձնարը՝ դարուն ոգին է այն, մարդկային միտքը՝ հկալով ապագային կարօտով։ Իրենց համար հոն իտեպ գեղեցիկ մը կայ։

Զ. — Իւրաքանչիւր անհատ՝ մանկութեանէն մինչև ցարկելով՝ իւր գաստիարակութիւնը լաւ կատարուած համարելով՝ մեր վերը նշանակած աստիճաններէն կ'անցնի։ Ամենէն կատարեալ մարդն ալ նոյն ճաշակը չի պահէր մինչև վերջը։

Է. — Ասոնց վրայ աւելցնելու է հօրեանական բնութեանց ժառանգութիւնը որուն միտոյն կամ ընդհանուր ազդեցութեան արդիւնք են անբացատրելի խեղաթիւրութիւնք կամ մտաց լուսոյն մէջ աղօտ բիծեր։ Արդարեւ ինչպէս՝ անգամազնորքն՝ մարդ մը կրնայ կանոնաւոր ծնիլ՝ բայց կապկի պէս թաւարժի ըլլալ կամ օձերուն պէս եռաբլիջ (trilomaire) սիրտ մը ունենալ կամ նապատապաց պէս՝ ճեղքուած շրթունք մը, նրկարագրաց մէջ ալ՝ զօր և հրէշ-ախտաբանական մարգարանութիւն ու հոգեբանութիւնը կը ցուցնեն թէ նոյն իսկ սովորականէն շատ

բարձրակարգ անհատից նկատմամբ դեղեցկագիտական տխմարութիւն կամ յիմարութիւն կրնայ գտնուիլ:

Քաղաք գեղարուեստէ չէր հասկնար. Հրմֆֆէր Տէլի Միւլայի Աստղիկը բնակրի ածխուտի գեղեցիկ կտոր մը կը տեսնէր. Առասխիի ճաշակը ամենայնոք էր արուեստագիտական գործերու ընտրութեան մասին Պալլաք՝ Լամարթին անտարբեր էին երաժշտութեան: Ամենքս ալ վերջապէս կը զգանք մեր մէջ բարւոյ և չարի՝ վեհ և զոհելի զգացմանց մըրցանքը, կը հիանանք երբեմն բանի մը վրայ որ յաջորդ պահուն անտարբերութիւն և թերեւս նողկանք ազդէ մեզ: Հազուադիւս են գեղեցիկին այն սիրահարք և տեսնողը որ ներքին հրաշալի ճառագայթով մը լուսաւորեալ՝ կը յաջողին նշմարելու գծերուն՝ գոյներուն, ձայներուն, ինչպէս նաև տպաւորութեանց, կրից, խանդին, և սահմանափակ յղացմանց ու մոտծութեանց մէջ ուրիշ աւելի կատարեալ, անսահման, բացարձակ, գերմարդկային գեղեցկութեանց տարերքը:

Շարայարդի

Թ. ԹԵՐԶԵՆՍ

— — —

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

— — —

Մատուրեան (Ա.) Բանաստեղծութիւններ (1892—1898). Երկրորդ հատոր. Հրատարակութիւն Աւետիս Պողոսեանի: — Մոսկուա, տպ. Ք. Բարխուտարեանի, 1898, 80, 225 էջ, գին՝ 1 ռուբլի:

Վիշաք, կ'ըսեն, մարդը բանաստեղծ կ'ընէ. և յիրաւի ամենէն նշանաւոր բանաստեղծութիւնները կամ վշտի, կամ սիրոյ, և կամ ու է բուն զգացմանց ծնունդ են: Բանաստեղծը ծնած է վշտի համար, աշնուական տենչերու համար, արտասուքի համար: Բանաստեղծութիւնը, ինչպէս կ'ըսէ գաղղիացի բերթով մը, վշտին ջոյն է, և ամէն կրող ու լացող մարդ՝ բանաստեղծ է:

Իւրաքանչիւր շիթ՝ բերթուածի մը տողն է, իւրաքանչիւր բերթուած սիրտ մը:

Եւ Մատուրեան բանաստեղծ է, զի ճշմունտն է հէզ երգիչ մի գործախտ ազդի, զի «վաղ ուսած է կեանքի տանջանքը, զի «վաղ մտերմացած է հոգին վշտի հետ»: Բանաստեղծ մ'է Մատուրեան՝ զի կու լայ, զի կը հծել վշտալից կեանքի ծանր խաչին տակ, զի միշտ մոպլ կը տեսնէ երկինքը զլիւն, զի միշտ հալածուած կը տեսնէ անմեղը՝ չը տեսնես զինքը՝ քնար ի ձեռին՝ մերթ շրթի մը մօտ՝ ուր կը հրաւիրէ անցորդը հանգիստ կարդալու քաջ նահատակին, մերթ իր վշտառեալ խեղճուկ եղբայրը կը քաջալերէ համբերելու սեւ ճակատաւորին հալածանաց, և սպասելու ազատութիւն գարնան քաջ յաղթանակին. մերթ մի քանի կրակէ տողերու մէջ առջեւ կը բերէ՝ գեղեցիկ պատկերով հայրենիքի անցեալը. մերթ ներկան՝ ախար գոյներով, ողբալի՜ պատկերով: Կայծեր, փոթորիկներ, Ալիքներ, Սև ամպեր, Ալեկոծ ծով, կը փայլատակեն, կ'սրտուան, կը մնչնեն, կը գոռան, կը փրփրին, և մերթ սէրը՝ հալածուած սէրը, փր քալոր ծաղկը՝ ներով, վարգով ու շուշանով, թիթեռնիկի մը նման կը թռչտի ծառէ ծառ, ծաղկէ ծաղիկ ոտից կռուան մը գանձուլ, զոգըրդալով փոթորիկ ջրուած թռչունի մը պէս. երբեմն մանկութեան ծիծաղ յիշատակներ, երբեմն սրտամաշ վշտերու տակ ընկճուած՝ անզուպ արցունքներ: Ահա Մատուրեանի բերթուածոց ընդհանուր յատակագիծը: Քնար մը՝ որու թիւերը թէպէտ միշտ նոյն զգացումներ թերթաւորեն, թէպէտ չըլլան հարուստ վսեմ խոյանքներով, թէպէտ նոյն գաղափարներու կրկնութիւններ, ընդլայնմունքներ չըլլան, սակայն ախորժով կը լուսին, սիրով կը կարգադրին, զի արտի հետ կը խօսին:

Մի և նոյն զգացումները, մի և նոյն ախորժի կ'ունենայ մարդ կարողալով թարգմանութիւնները՝ որոնք կերպով մը շարայարութիւն են Մատուրեանի քնարին հնչմանց, կամ արձագանգ անոր թրթռումներուն: Յաջող է Մատուրեան նոյնպէս թարգմանութեան մէջ, զարօնք կը ներկայացնէ իրեն